

УДК: 372 (07)

ХОМУК Інга Петрівна –

заступник директора з навчально-виховної роботи
Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 100
e-mail: hip2762355@gmail.com

**КАЗКИ ТА ОПОВІДАННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО
ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ
ХУДОЖНЬОГО СЛОВА**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В Україні знають В. О. Сухомлинського не як педагога, а як дитячого письменника – впродовж останніх років у різних видавництвах регулярно з'являються збірки його казок та оповідань, вони є також складовою навчальної літератури для дошкільця та початкової школи, різних читанок, хрестоматій, стали частиною вітчизняного освітнього простору. Сучасне життя школи, її вихованців не може обмежуватися тільки засвоєнням змісту навчальних програм, але має також сприяти формуванню у школярів початкових класів ціннісних орієнтацій.

На сучасному етапі реформування закладів загальної середньої освіти все більше відчувається потреба постійного духовного самовдосконалення особистості й збагачення інтелектуального потенціалу як найвищої суспільної цінності. Нинішні умови вимагають формування підростаючих поколінь з розвиненими творчими здібностями, які добре володіють словом в усіх сферах комунікації. У закладі освіти слово виступає засобом пізнання, спілкування і впливу на почуття дитини, воно є також одним із найвагоміших засобів виховання.

Сьогодні, коли перед педагогами і всіма ланками освіти стоять складні відповідальні завдання, в науково-практичному досвіді В. Сухомлинського можна знайти джерела і шляхи для успішного їх розв'язання.

Актуальними для розвитку педагогічної науки і практики є розроблена В. О. Сухомлинським система виховання школярів засобами слова. Свої знання педагог зумів використати в розкритті багатогранного світу дитини. Він вважав, що пізнання дитиною світу починається з оволодіння нею рідним словом.

Мета статті – виховання учнів засобами художнього слова за допомогою казок та оповідань В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературно-педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського представлена у вигляді казок, притч, новел, легенд, оповідань, які він спеціально написав для дітей. Через твори у дітей виховувалась любов до книги, до природи рідного краю, до людини, до рідного слова. Творча спадщина

видатного українського педагога, Василя Олександровича Сухомлинського багатогранна. Він написав дуже багато творів, які вчать дітей бути добрими, людяними, гуманними, з повагою ставитись один до одного, не бути байдужими до чужого горя, адже у наш час цього так не вистачає. Проблема духовності і гуманізму постала дуже гостро, тому, що у світі, в якому ми живемо, стало багато жорстокості і злочинів, які мають місце навіть в освітніх закладах. Тому виховувати милосердя і любов до ближнього необхідно змалечку, ще з дошкільного та молодшого шкільного віку.

Роки навчання в початковій школі – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, формування життєвих компетентностей, який відкриє реалії навколишнього світу. У формуванні і духовному зростанні особистості молодших школярів, В. О. Сухомлинський найважливішу роль відводив загальнолюдським цінностям. Він вважав, що саме в початкових класах потрібно розкривати перед дітьми їх сутність, учити жити за людськими законами. Створена ним «Азбука моральної культури» не втратила своєї актуальності й нині, коли особливо гостро відчутна нестача людяності, чуйності, доброзичливості.

Оповідання та казки Сухомлинського можна віднести до літератури для дітей, або дитячої літератури – художніх, науково-популярних текстів, створених і спеціально адресованих дітям. Така література враховує вік дітей, особливості їхнього розвитку, має емоційно-ціннісне забарвлення і в кінцевому підсумку носить виховну і освітню спрямованість змістовного наповнення. Усім цим критеріям відповідають оповідання та казки, написані Василем Сухомлинським. Їх ще називають художніми мініатюрами, оскільки вони невеликі за розміром, лаконічні, тобто написані простою мовою.

Шлях Сухомлинського до написання творів для дітей розпочався у власне педагогічних працях. Перші художні образи зустрічаємо у його педагогічних творах. Серед них книга «Щоб у серці жила Батьківщина». У розділі «Слово рідної мови» поміщено художні мініатюри – казки, оповідання, вірші, присвячені красі природи, оточуючого дитину

світу, красі рідної мови. Це казки про Ковалів-Велетнів, вірш «Біле озеро пахучих квіток» та інші. У цей же розділ Сухомлинський включає й твори дітей – маленькі оповідання, які складає дитина під час заняття або його результатами – всього 7 мініатюр [1, с. 27–32]. Звичайно, мініатюри складали учні, але педагог був великою мірою їх натхненником і співавтором. Книга «Моральні заповіді дитинства і юності», також містить вірші, оповідання, замальовки про природу, навколишній світ (вірші – «Бджоли на гречці», «Вечір», «На ставку», «Мак»), нариси («Персиковий сад»), оповідання («Морок», «Сонячні ковалі», «Звідки падає іній» [2, с. 7–38; с. 104–106]. Художні мініатюри представлені і в останніх працях Сухомлинського (книга «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина»). Коротенькі оповідання та казки, викликають у дітей роздуми про людину, співчуття до її горя і нещастя. Найпомітнішим і найзначущим виданням впродовж усіх років літературного життя Сухомлинського є книга «Я розповім вам казку. Філософія для дітей». Вона відкриває новий етап у розумінні і освоєнні художнього світу, створеного Сухомлинським для дітей – поєднання художніх образів із пізнанням дитиною світу і самої себе, коли педагогіка подається через художні образи, емоційно-ціннісне сприйняття художнього твору і педагогічні приписи об'єднані в один твір. Поєднання оповідань і казок з уривками із посібника «Як виховати справжню людину» надає художній спадщині педагога нового виміру і нового звучання.

У наш час здобувачі освіти все менше звертаються до дитячої книжки, тому для сучасних учителів використання творчості Сухомлинського у вихованні учнів засобами художнього слова є сьогодні актуальним. З кожним днем стає все важче прищеплювати дітям любов до читання книжок, але вони відіграють важливу роль у вихованні дітей, адже з раннього віку вчать моралі, сприяють виробленню в дітей доброти, щирості, люб'язності.

Проблема соціалізації молоді в нашій державі сьогодні є надзвичайно важливою. Адже від того, в якому напрямі буде відбуватися соціалізація, на яку духовну орієнтацію буде спиратися особа, залежить не тільки доля конкретної людини, але й українського суспільства в цілому. Соціалізація особи як суспільне явище відбувається впродовж усього життя людини і дуже важливим є те, які орієнтири з допомогою сім'ї, вчителів, школи і т.д. стануть для дитини життєстверджуючими.

Прилучаючись до спадщини Сухомлинського, ми вчимо дітей відчувати,

пізнавати, творити, і в цьому одне з чільних місць посідає казка. «Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує свіжий вогник дитячої думки й мови», – говорив В. О. Сухомлинський. Це активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, волю, уяву. Без казки неможливо уявити дитинство. Сухомлинський не тільки розкрив високу мудрість казки, а й показав, що казка – це друг і вчитель дівчорі.

Казки та оповідання, акумулюють усе прекрасне, що виробило людство впродовж свого існування. У казці немає фальші та лукавства. Казка виконує узагальнюючу роль, і ці враження набувають систематизованої форми. Формування ціннісних орієнтацій школярів початкових класів засобами усної народної творчості на сьогодні набуло величезного поширення. Казки В. О. Сухомлинського також спрямовані на формування у дітей відповідних ціннісних орієнтацій, що базуються на філософській рефлексії наукового світогляду. Про це засвідчує останнє видання збірки творів для дітей В. О. Сухомлинського «Я розповім вам казку. Філософія для дітей», яку підготувала О. Сухомлинська [3, с. 277]. Дії персонажів казки для дитини 6-8 років захоплюють школяра так, що він у своїх думках сам стає їх учасником. Зміст казки дитина розглядає через призму хоч і невеликого, але вже достатньо кристалізованого власного досвіду, зіставляє з діями своїх близьких: мами, батька, бабусі, дідуся, або поведінкою сусідів, чи героїв телепередач тощо. Завдяки засобам казки у дитини відбувається активне формування ціннісних орієнтирів, які згодом раціоналізуються і вже з 15-18 річного віку складають міцний ціннісний фундамент духовного життя людини. Загалом, можна говорити про позитивний характер світоглядних орієнтирів, який має місце у казках. Так, наприклад, коли якась дія спрямована на досягнення добра, то засоби, які б вони не були, не засуджуються. Школярі, як наголошують українські педагоги, починають пізнавати світ на основі казки, байки, легенди, які за своїм змістом найближче стоять до міфів [2, с. 204] та несуть у собі еталони людських цінностей, де основою є нормативна поведінка, що дозволяє певною мірою прогнозувати події, будувати свої дії на основі конструктивної парадигми навколишнього світу. Зміст казки є вагомим засобом вивчення молодшими школярами різних дисциплін у школі. У цьому зв'язку зазначимо, що в творчості В. О. Сухомлинського особливо велика роль казки виявлена у вивченні природи, її явищ. Більшість творчого доробку педагога в царині казки присвячено природі. Варто зауважити,

що педагог був одним із перших у СРСР, хто підняв питання про важливість висвітлення екологічних проблем в освітньому процесі. Саме тому в казках видатного педагога екологічний контекст спрямовувався на формування в дітей мотивації до охорони природи у зв'язку з розумінням вичерпності її ресурсів. Відтак, В. О. Сухомлинський зробив внесок у розвиток екологічної освіти.

У 1-4 класах у дитини формується здатність пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого об'єднання. Ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей виявляється у моральній активності особистості, прояві відповідальності, чесності, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совісті, терпимості до іншого, доброзичливості, готовності допомогти, обов'язковості, ввічливості, делікатності, тактовності. У молодшому шкільному віці дитина оволодіває елементарними вміннями та навичками підтримки та збереження міжособистісної злагоди; запобігання та мирного розв'язування конфліктів; здатністю брати до уваги думку товаришів та опонентів; орієнтацією на дорослого як носія суспільних еталонів та морального авторитету.

Особливо актуальними в спадщині В. О. Сухомлинського є питання формування у школярів ціннісних орієнтацій, таких як добро, справедливість, гідність, гуманізм, патріотизм, відповідальність, совість та засудження жадібності, лінощів, пихи, гордині, хвалькуватості тощо. Усі вони у доробку видатного педагога йдуть по лінії біфуркації добра і зла. Казки В. Сухомлинського природничого, соціально-побутового («Чому опадає листя з дерев», «Жаба й Соловейко», «Радість Гороблички», «Пелюстка і квітка», «Павутиння», героїко-патріотичного («Держак і Кріт», «Що найтяжче журавлям», «Бо за морем – чужина», «Лелеки прилетіли», «Куди летять ластівки») жанрів мають високий виховний потенціал, особливо коли це йдеться про школярів молодших класів.

Тому вчителям треба докладати всіх зусиль, щоб використання казки не було випадковою окрасою уроку, а визначалося системою завдань освітнього процесу в початковій школі [2, с. 115]. Адже чим глибше дитина занурюється в світ казок та чим просторіший цей світ, тим більше науково-теоретичних змістів вона згодом здатна сприйняти, видобути та кристалізувати [1, с. 114].

У своїй роботі В. О. Сухомлинський ненав'язливо підводив молодших школярів до вміння самостійно створювати казку, визначати її основні складові, акцентувати увагу на окремих моментах творчого матеріалу. Головне педагог вбачав у тому, щоб

діти вчилися самостійно створювати казки з метою збагачення власного словникового запасу, правильної побудови речень і послідовності розповіді [3, с. 20]. Описуючи створення казок молодшими школярами, він зазначав, що їх складання в 1-2 класах відображається на мисленні дитини в більш старшому віці. Казки є найкращим супутником розвитку дитини, яка співвідносить свої дії з персонажами твору. В. О. Сухомлинський доводив, що саме завдяки їй у дитини розвивається спостережливість, аналітичне мислення.

До збірки художніх творів «Всі добрі люди – одні сім'я» увійшли близько сотні казок, притч, оповідань, дійовими особами яких є олюднені тварини, рослини, природні явища та люди. Усі твори розкривають перед дитиною розмаїття рідної природи, красу навколишнього світу, велич чи жалюгідність вчинків людини. На кожному з уроків природознавства доцільно запровадити аналіз одного з творів збірки, відповідно до змісту теми. Так, під час вивчення змістової лінії «Взаємозв'язки в природі» аналізуючи оповідання «Фіалка і бджілка» [3, с. 35], вчитель має змогу не тільки розкрити його художньо-естетичну вартість, проаналізувати образи, змалювати внутрішню красу героїв, їх прагнення і вчинки, а й розкрити унікальну прикмету передбачення погоди, підтвердження якої діти знайдуть на практиці. Ознайомлюючи учнів третього класу з твором-казкою В. Сухомлинського «Спляча книга», учитель звертає увагу на усвідомлення ролі і значення книги в житті людини. Відтворити зміст казки допоможуть запитання: яка книга стояла на полиці?, про що в ній розповідалось?, що зробила господиня з Книгою?, чого чекала Книга?, чому Книга стояла сплячою? Цей твір дуже подобається учням. Кожен із них висловлює, яке місце займає в його житті книжка. Навчити дітей бути самостійними, працюючими допоможе аналіз оповідання: «Чому мама так хвалить Люду?». Діти роблять висновок, висловлюють власну думку. Особливий виховний потенціал мають художні твори, в яких Сухомлинський порушує важливі проблеми стосунків дітей з матір'ю, їхнє ставлення до рідної неньки. Вони виховують повагу до найріднішої людини, вчать цінувати працю, розуміти значущість матері в сім'ї: «Прийшла мама», «Моя мама пахне хлібом», «Сиві волосинки», «Іменини».

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Твори-мініатюри, казки Василя Сухомлинського мають повчальний виховний характер. Водночас потрібно зауважити, що художні твори, написані для молодших школярів, позбавлені прямого повчання. Вони спонукають розум і почуття

дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук М. Педагогіка В. О. Сухомлинського – педагогіка ХХІ століття / М. Ковальчук // Початкова школа. – 2008. – №10. – С. 1–3.
2. Сухомлинський В. О. Вічна тополя. Казки, оповідання. Етюди: Для молодшого шкільного віку / В. О. Сухомлинський. – К.: Генеза, 2003. – 272 с.
3. Сухомлинська О. В. Художня спадщина В. Сухомлинського в культурологічному вимірі / О. В. Сухомлинська // Початкова школа. 2007. – №7–8. – С. 3–7.
4. Сухомлинський В. О. Щоб у серці жила Батьківщина / В. О. Сухомлинський. – К.: Товариство «Знання» Української РСР, 1965. – 80 с.

REFERENCES

1. Kovalchuk, M. (2008). *Pedagogika V. O. Sukhomlinsky – pedagogika XXI stolittya*. [Pedagogics V. O. Sukhomlinsky – pedagogy of the XXI century]. Kyiv.
2. Sukhomlinsky, V. O. (2003). *Vichna topoly. Kazki, opovidanny. Etudi*. [Everlasting poplar. Fairy

tales, stories. Etudes]. Kyiv.

3. Sukhomlinska, O. V. (2007). *Hudozny spadchyna V. Sukhomlinskogo v kulturologichnomu vimiri*. [The artistic heritage of V. Sukhomlinsky in the culturological dimension]. Kyiv.

4. Sukhomlinsky, V. O. (1965). *Zob u serthi zila Batkivzhna*. [That the motherland lived in the heart]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХОМУК Інга Петрівна – заступник директора з навчально-виховної роботи Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 100.

Наукові інтереси: творча спадщина В. О. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHOMUK Inga Petrivna – Deputy Director for Educational Work of Krivoy Rog Secondary School № 100. V. O. Sukhomlinsky’s creative heritage.

Circle of scientific interests: V. O. Sukhomlinsky’s creative heritage.

*Дата надходження рукопису 11. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор М. І. Садовий*

УДК 371.13:373.5

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – здобувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка

СТАНОВЛЕННЯ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Модернізація національної вищої школи як особливо актуальну виділяє проблему якості професійної підготовки вчителя. Розвиток соціально-професійної зрілості особистості педагога належить до пріоритетних завдань вищої педагогічної освіти, оскільки він пов’язаний із підвищенням ефективності майбутньої професійної діяльності. Одним із шляхів розв’язання згаданих вище завдань є звернення до творчої спадщини видатного вітчизняного педагога В. Сухомлинського, який вважав учителя центральною фігурою навчально-виховного процесу, розробив систему вимог до його професійної підготовки. Педагогічний доробок педагога має різноплановий, багатоаспектний характер. Предметом уваги В. Сухомлинського були особистісний та професійний розвиток вчителя, процеси формування педагогічної й

професійної культури, самореалізація та розвитку творчої індивідуальності вчителя в професійній діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблеми соціально-професійної зрілості особистості досліджували М. Лебедик, В. Радул, Т. Хмурина, Г. Яворська та ін. Окремі аспекти проблеми розкриваються у працях О. Ганжі, Я. Галети, Т. Комар, О. Коптевої, О. Михайлова та ін. Проте, варто відмітити, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки питання соціально-професійної зрілості не набуло широкого висвітлення в наукових дослідженнях.

Зауважимо, що в сучасних науково-педагогічних дослідженнях існує кілька визначень змісту соціально-професійної зрілості. Зокрема, А. Хмурина під соціально-професійною зрілістю розуміє «інтегративну якість особистості, що